

АКТУАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОЦЕСИТЕ НА ТРАНСФОРМАЦИЯ, ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И НОВИЯ СВЕТОВЕН РЕД

В новата книга на проф. д-р ик. н. Велчо Стоянов^{*} в ретроспективен стил са анализирани съдържанието и еволюцията на пазарното стопанство, както и глобализацията и произтичащият от нея нов световен ред.

В първа глава авторът излага своето виждане за генезиса и краха на социализма. Той започва с интерпретация на утопичното мислене в дълбока древност като израз на двуединната същност на човека – концепцията на Платон, в която акцентът е поставен върху духовната му природа, и на Аристотел, даваща приоритет на природното му начало. Проф. Стоянов обръща внимание и на тибетското учение за троичната същност на човека – физическо, умствено и духовно същество, за да изведе на показ философското обобщение, че независимо от съвършенството му, всичко сътворено от него “носи печата на несъвършенството; несъвършена е и хилядолетия изгражданата от него социално-политическа система, откъдето идва и вечният стремеж у човека към непрекъснатото ѝ усъвършенстване – *“утопията като вечна ерес”* (с. 15). Авторът разглежда философските учения за държавата и нейната роля на основополагаща институция на социално-политическата система, като отдава предпочитание на теорията за т. нар. обществен договор и най-известния ѝ поддръжник Ж. Ж. Русо и “общопризнатия връх на идеята за изграждането и развитието на обществото Платон”, споменавайки, че от него са се вдъхновявали и привържениците на социалистическите идеи не само в миналото, но и в най-ново време.

Авторът интерпретира социализма като “антипод на свободното пазарно стопанство, т.е. на капитализма”, стъпвайки върху неговата теоретична основа, както е конструирана в марксистко-ленинското учение за общественоекономическото развитие. Той идентифицира 11 негови особености, част от които оценява като заредени с положителен ефект – развитие на образованието, подобряване на жизнените условия, създаване на сигурност и социално спокойствие на обществото (с. 38-40). Те “бледнеят пред фундаменталните му недостатъци, които доведоха до неговото саморазпадане и до абсолютното господство на неговия антипод – свободното пазарно стопанство и капитализма” (с. 42).

Проф. Стоянов поставя често задавания въпрос – защо централно управляваната икономика или социализмът се саморазпадна, и систематизира познатите вътрешни и външни фактори за този дълъг и сложен процес. Той води полемика с автори, според които крахът на реалния социализъм е смъртна присъда и за марксизма. За него теоретичният модел за изграждане на централната планова икономика не беше издържан и причините са “идейно-политическият, икономическият и

^{*} Велчо Стоянов. Пазар, трансформация, глобализация, нов световен ред. С., Галик, 2003, 422 с.

управленският партократичен монопол”. Фаталното беше не възприемането на марксизма като подход в осмислянето на общественото развитие, а “пренебрегването на диалектиката и плурализма”. От чисто икономическа гледна точка определящото, разбира се, е образувалата се дистанция между производителността на труда в двете състезаващи се обществени формации – капитализма и социализма, в полза на капиталистическото предприемачество.

Втората глава на монографията е посветена на свободното пазарно стопанство, което според автора необосновано се възприема като “безалтернативен модел на развитие”. Карл Попър смята, че “изкуството на писането и аритметиката, както и началото на науката, са тясно свързани с нейния търговски живот”, т.е. с най-старата цивилизация. И проф. Велчев повежда читателя към същността на пазарната икономика. Привеждайки откъси от трудовете на Адам Смит, Джеймс Мил, Жан. Б. Сей, Йозеф Шумпетер, Джон Кейнс, Милтън Фридман и други колоси на политическата икономия, той лаконично интерпретира основните характеристики на свободното предприемачество (“невидимата ръка”), регулираната пазарна икономика, пазарния фундаментализъм, икономиката на предлагането (рейгъномиката), взаимодействието между икономиката и политиката, пазара и политическата демокрация като форма на политическата система и стига до извода, че “реално-исторически се развиват два основни типа пазарна икономика – свободна (либерална) и регулирана (кейнсианска)... От началото на 90-те години е налице глобален преход или връщане към свободна пазарна икономика”, т.е. връщане от Кейнс към Смит.

Внимателното вглеждане в еволюцията на икономиката и на стопанските функции на държавата позволява да бъде интерпретирана същността на пазарната икономика и от друга позиция. Както взаимодействието между търсенето и предлагането, така и на икономиката с държавата постоянно се променя в зависимост от времеви период. Дали случайно взаимодействието на пазарните сили, които водят до образуването на цената, по времето на Смит е получило прозвището “невидима ръка”, или наистина такава по принцип не може да има и затова е невидима, както се изразява нобеловият лауреат Джоузеф Щиглиц? Знае се, че свободната икономика е състояние, при което няма монопол и конкуренцията е била свободна от неговото влияние. Но тя винаги е имала нужда от държавата. Самото възникване на “пазарната икономика” се е нуждаело от държавата – тя е един от най-мощните фактори за първоначалното натрупване на капитала.

Развитите пазарни икономики са повече функция от протекционизма на държавата и по-малко от “свободната конкуренция”, която също е относително понятие, въпрос за степенна разлика в обхвата и вида на стопанските функции на държавата. “Глобалната” пазарна икономика се различава от “свободната” не по абсолютното господство на “невидимата ръка”, а по икономическите функции на държавата - най-значимата институция, която организира и насочва икономиката към различни форми на отваряне, на взаимодействие на националните стопанства, различни форми на политическата система, в която двата вида икономики се разполагат. Така че проблемът за делението на икономиките на “свободни” и “регулирани” пазарни се свежда по-скоро до етапите на икономическата мисъл и до степенната разлика в стопанските функции на държавата. Съвременното потвърждение на тази реалност – “Вашингтонският

консенсус” като модерен либерализъм (превъплъщение на “свободната” пазарна икономика), налага императивно своите програми на преходните икономики посредством МВФ и Световната банка.

Към подобно разбиране като че ли ни насочва и проф. Стоянов с параграфите “Към нови модели (варианти) на пазарната икономика” и “Кой създава и “управлява” пазарната икономика”. В съвременната икономическа литература експлицитно се говори за германски, австрийски, шведски, англо-саксонски, японски модели на пазарна икономика, които се различават по: структура на собствеността; степен на държавното регулиране; степен на комерсиализиране на социалната сфера. Но това означава, че пазарната икономика варира в широк диапазон. А защо да не може да се говори и за ислямски и източноазиатски модели на пазарна икономика? И той цитира френските икономисти Атали и Гийом, че “нито една пазарна икономика не е и не може да бъде напълно саморегулирана... В никоя демократична страна не съществува пазарен капитализъм без значителна намеса от страна на държавата с цел намаляване на вредните последици от пазарния механизъм... Дори и в САЩ националното, щатското и местното управление се намесват в икономиката по толкова много начини, че би било трудно да се изброят” (с. 98).

В монографията са обобщени описаните в литературата “недостатъци на свободната пазарна икономика” – монополите и ограничаването на конкуренцията, диференциацията на доходите до степен на трудно поносим социален баланс, дисбалансът между търсенето и предлагането, комерсиализирането на ценностната система на обществото, конфликтът между реалната икономика и нейната финансово-спекулативна обвивка. На въпроса “има ли алтернатива пазарната икономика днес”, Велчо Стоянов отговаря: “пазарната икономика изобщо няма алтернатива, но свободната пазарна икономика или пазарният фундаментализъм има своята алтернатива в една умерено регулирана пазарна икономика и/или философията на устойчивото развитие” (с. 133).

В глава втора авторът е представил пъстра палитра от проблеми, които се съдържат в нейното наименование – мит и реалност на свободното пазарно стопанство. През призмата на подхода дали е безалтернативен неговият съвременен модел, той интерпретира финансовите регулатори, частната собственост като абсолютно условие и предпоставка за пазарната икономика, критериите и измерителите на нейната ефективност, пледира за повече пазар в културата и повече култура в пазара, справедливостта на пазарната икономика. Анализът завършва с проблема за съжителството на пазар и идеология, интерес и демокрация, като вниманието се спира върху релацията пазар-икономическа свобода, привеждайки познатото за икономистите обобщение на класическата сентенция, че “нито пазарът може да бъде абсолютно свободен, нито икономическата свобода абсолютно безгранична” (с. 307).

В последната глава на книгата “Трансформация, глобализация и нов световен ред” авторът търси отговор на множеството въпроси, които повдига преходната икономика. Не случайно тя започва с мисълта на американския президент Р. Никсън, че “преходът от комунизъм към пазарна демокрация ще

бъде мъчителен". И в нашата страна трансформацията предизвика много негативни процеси – “престъпност, безработица, обедняване. Значителна част от българския народ е доведена до безперспективност и безизходица, а някои и до отчаяние”.

Проф. Стоянов описва опитите за активизиране на пазарните отношения в рамките на централизираното планово стопанство в страните от Източна Европа, вкл. и в България. Той опонира на авторите, смятащи, че причините, поради които българската икономика беше вкарана в тресавището на “трансформацията” са само външни. Те се крият в неясната визия на политиците за трансформационния процес и разминаването на действията им с интересите на страната.

Анализът на принципите на пазарната икономика преминава в описание на процесите в преходната икономика и логично прераства в характеристика на “тоталната глобализация”. Проф. Стоянов приема пазара като мотор на глобализацията, която даде основание на мнозина да развият концепцията за “новия световен ред”.

За глобализационните процеси има обширна литература, вкл. и от български автори. Малцина са тези, които и в статии по конкретни проблеми без директна връзка с глобализацията като “движение към универсалност”, да не употребят поне няколко пъти някоя нейна производна, за да се “аргументират” по-добре. Понятието стана мода не само в статии на икономисти, философи, социолози и политолози. Особено трайно то се настани в речите на политиците. Трудно е да се добави нещо смислено към неговото съдържание. Принос към интерпретацията му сега може да се направи по-скоро със заемане на позиция, защото глобализацията се превърна в идеология, геополитика, геостратегия, инструмент за господство, форма на технически прогрес, съсредоточие и реализация на наука. Тя е “движение към всеобщност, универсалност и равнопоставеност на културите, религиите и формите на демокрация”. В нашето съвремие глобализацията има различни модели – американски, европейски, корпоративен, но нито един не генерира само положителни резултати, особено когато е олицетворение на суперсила. Най-завършената ѝ форма е финансовата глобализация, но в значителна степен на нея се дължат финансовите кризи в световната икономика през последните десетина години. Спекулативният финансов пазар получи съвременните си измерения благодарение на глобализацията. Около 5% от световните финансови потоци, посочва проф. Стоянов, отразяват реално движение на стоки, услуги, енергия и други реални блага, а останалите 95% са спекулативни фиктивни операции (с. 346).

В своята монография проф. Велчо Стоянов е оригинален именно със смелостта на своята позиция - подкрепя възгледите за положителните резултати на глобализацията, но анализира и негативните ефекти на пазарната икономика и нейната рожба - глобализацията.

Проф. д-р ик. н. Стоядин Савов